

doi: 10.3935/rsp.v27i3.1683

PREŠUĆENI TRIJUMF LIBERALIZMA: O PRAKTIČNOJ VAŽNOSTI SLOBODE 1989. – 2019.

Velimir Šonje i Darko Polšek

Zagreb, Arhivanalitika, 2019., 208 str.

Danas kad smo zatrpani brojnom literaturom usmjerenom na brzi kraj svijeta, ili pak s druge strane kada su se u dosad neviđenom ritmu počele pojavljivati knjige o blagodatima budućnosti, najčešće bez nužne analitičke podloge i sa snažnim neutemeljenim optimizmom, čitateljima se izuzetno teško snaći pa onda često nekritički prihvaćaju različite ekstremne stavove. To je pogotovo lakše u uvjetima prividnog urušavanja vrijednosti i dostignuća liberalizma, duboke krize demokracije i obnove dosad nepoznate desnice, čiji se nositelji često pozivaju na Nietzschea i Heideggera.

Sasvim je izvjesno da će brojni čitatelji posegnuti za publikacijom intrigantna naslova *Prešućeni trijumf liberalizma: O praktičnoj važnosti slobode 1989. – 2019.* Autori u Uvodu navode kako su je napisali jer su obojica »opsjednuti idejama o individualnoj slobodi i ljudskim pravima te dok još ima nekoga tko ih želi čuti«. Radi se o sjećanjima i socio-ekonomskoj analizi razdoblja između 1989. i 2019. godine koje autori žele oteti zaboravu i preispitati poimanje tog dijela povijesti i sve većeg pesimizma u odnosu na nju.

Knjiga je svojevrsni putopis kroz sjetnost transformacije svijeta i gotovo osobni autorski dnevnik u razdoblju korjenitih promjena u svijetu. Kao osoba koja je u to doba bila dovoljno odrasla, osobno sam svjedočio tim događajima koje ipak gotovo nitko nije očekivao u tom opsegu i tom brzinom. Bilo bi preskromno opisati raspad SSSR-a i

demokratizaciju Istočne Europe kao manje važnim od niza najvažnijih političkih događaja nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Koliko god čovječanstvo napredovalo, faustijanski duh potiče čovjeka na žudnju za daljnjim promjenama u potrazi za nepostojećom utopijom. Isto tako, koliko god na temelju različitih pokazatelja svijet postaje bolje mjesto, mediji masovnog priopćavanja ocijenili su kako mora postojati potrebna bazična doza negativnih informacija da bi se privukli čitatelji i gledatelji. Teško je objasniti zašto je to tako teška tema. Je li uzrok korporativna procjena kako se loša vijest uvijek prodaje ili je nešto negativno sadržano u prirodi čovjeka?

Prvi dio knjige jedna je vrlo osobna bilanca 1989.-2019. Darka Polšeka. Autor nas s osobnog gledišta podsjeća na burne događaje te u mnogočemu prijelomne 1989. godine i zbivanja koja su uslijedila. Pad Zida i propast projekta socijalizma pokrenuli su lavinu. Bilo je to više povijesnih događaja negoli ih se može podnijeti (kako je to lijepo sročio Churchill). Oni koji su ih proživjeli, čitajući o tim događajima, prisjećaju se vlastitih sjećanja na to vrijeme i vjerojatno propituju vječitu dilemu kako se postaviti prema povijesti čiji su dio bili i oni sami. Drugim riječima, postavlja se pitanje što je bilo dobro, a što ne.

Tu je i pitanje samoaktualizacije pojedinaca u društvu koje u novostečenoj slobodi nije dostiglo stupanj koji je trebalo i moglo, loše kopirajući svjetske demokratske sustave temeljene na slobodi, demokraciji i tržišnom gospodarstvu, u društvu koje se samo nije samoaktualiziralo. Izvor nelagode je i pitanje što se događa s tim »boljim« demokratskim svijetom, novim trendovima u tom svijetu gdje razni političari, pa i intelektualci traže »više kontrole«, pokušavajući tako demokratskom društvu nametnuti nova ograničenja.

U drugom dijelu Velimir Šonje pišući o praktičnoj važnosti slobode pruža zani-

mljivu socio-ekonomsku analizu opisanog razdoblja koja izlazi iz okvira uobičajenih kanona društvenih istraživanja te razmatra razne društvene fenomene i trendove, od slikarstva, glazbe do tajnih službi. Razvija tezu o prešućenom trijumfu ne samo ekonomskog liberalizma nego demokracije i slobode uopće. Naše je doba obilježeno zaboravom, kao da se više ne zna kako je svijet izgledao prije pada Zida. Zaboravlja se kako je nakon 1989., a još više nakon 1994. uslijedio brz gospodarski rast i društveni razvitak bivših socijalističkih zemalja kada je bio vrlo uspješan novi društveni model afirmiran u opreci kontroli, totalitarizmu i državnom utjecaju na privatne živote. Kroz teoriju o društvenoj modernizaciji u kulturi, tehnologiji i gospodarstvu, autor objašnjava što je dovelo do demokratizacije bivših socijalističkih zemalja. Pritom su svoju ulogu odigrali izostanak gospodarskog rasta na Istoku Europe, tehnološki napredak i kulturne promjene, čežnja za nacionalnim oslobođenjem te geopolitička uloga SAD-a.

Slijedi prikaz poteškoća prelaska iz socijalizma u kapitalizam s posebnim osvrtom na Hrvatsku i manjkavosti hrvatskog modela tranzicije. Jasan liberalni stav je kako nema ekonomskog rasta bez ekonomskih sloboda, ali su se, međutim, ubrzo javile slabosti i kritike neoliberalizma. Ipak, neoliberalne kritike mogu se opovrgnuti uz pomoć podataka prikazanih u brojnim tablicama i objašnjenjima sadržanima u knjizi koji jasno svjedoče o izvanrednom razvoju, čak i u onim zemljama koje su poput Hrvatske u transformaciji zaostajale od samog početka.

Kriza nastala krajem prošlog desetljeća 2008.-2009. nametnula je pitanje ima li previše slobode, što izaziva reakciju, ili pak ima premalo slobode, što izaziva stagnaciju i nazadovanje. Glavno pitanje koje se postavlja glasi: Mogu li se pomiriti nacionalni suverenitet, demokracija i hiperglobalizacija?

Treći dio knjige nosi naslov *Je li ovo bolji ili lošiji svijet?* Na to pitanje autori pokušavaju odgovoriti kroz prizmu više ili manje dobrih »velikih« knjiga koje su proteklih godina napisane o temama vezanim uz sudbinu svijeta i ideja koje ga pokreću. To su autoritarni trendovi, volja naroda i vladavina prava, ekonomski determinizam, odumiranje demokracije, uzroci jalovosti lijevih ideja nakon pada Zida, porast nejednakosti, mogućnost sporog odumiranja demokracije, kako pokazati ljudima da je svijet bolji. Najkraće, svijet je bolji nego što mislimo, ali ostaje pitanje kako to pokazati ljudima.

Čini nam se kako je demokratski liberalizam neka trajna pojava, ali ustvari sama suvremena demokracija je razmjerno novi alat. Ujedno, pojam demokracije mijenjao se tijekom vremena i bio različito (zlo) upotrebljavan u raznim državama svijeta i za svemogućе političke ciljeve, najčešće onda kada je trebalo opravdati ponašanja i djelovanja koja su u potpunoj suprotnosti s uobičajenim značenjem pojma demokracije. I danas se demokracija različito definira, često ovisno o lokalnim uvjetima, a na nju se najviše zaklinju baš najgori tirani, sve s lažnom željom da poboljšaju kvalitetu života i sreću svog stanovništva.

Ujedno, naše 21. stoljeće je očito doba kada će se morati preispitati dosad korištena metrika koja je bila skrojena po mjerilima 20. stoljeća. Pristup internetu ne odražava se izravno na BDP *per capita*, ali je riječ o jednom od najvećih postignuća čovječanstva. Uglavnom besplatno i gotovo neograničeno znanje dostupno je na mobitelu od nekoliko stotina kuna. Ujedno se moramo pitati treba li i u kojoj mjeri u mjerenje ekonomskih dostignuća uključiti subjektivno ljudsko zadovoljstvo i sreću kao ključne čimbenike ljudskog kapitala države. Ubrzani svijet sa svojom ogromnom količinom informacija (gotovo šuma ili *poplava* informacija) stvara stres i otuđenje. Tehnologija i

društvo su se u zadnjih nekoliko tisuća godina toliko razvili da čovjek naprosto nije stigao evoluirati kako bi bio optimiziran za moderno okruženje.

Pod dojmom smo kako društvo, gospodarstvo i tehnologija napreduju, da je moguće i potrebno povećavati autonomiju lokalnih jedinica. Ukoliko nema trenda decentralizacije, trend centralizacije je neizbježan jer svaki politički sustav nastoji povećati svoju moć i ojačati svoj položaj. Bilo da je riječ o saveznoj vlasti u SAD-u ili EU-u. Ukoliko se želi ići prema budućnosti mira, slobode, i prosperiteta, treba težiti Europi od »tisuću Lihtenštajna«, kako bi rekao njemačko-američki teoretičar Hans Herman Hoppe. Većina ljudi je gotovo pa isključivo zainteresirana za zbivanja na *užoj* geografskoj lokaciji u kojoj borave, što se pogotovo dobro vidi u Hrvatskoj. Građani nastoje ostvariti svoja demokratska prava na lokalnoj i možda nacionalnoj razini, što naravno znatno otežava provođenje politike usmjerene na ostvarivanje međunarodnih mjera.

Tema o kojoj će se također lomiti koplja među liberalima je problem imigracije iz država trećeg svijeta te nezaustavljivi rast stanovništva Afrike u 21. stoljeću. Prekomjerna imigracija, odnosno dopuštanje ulaska u granice EU-a neizbježno će dovesti do smanjenja povjerenja građana u društvu karakterističnog za homogene zajednice. Uzevši u obzir rast stanovništva Afrike i nejasnu politiku EU-a po navedenom pitanju, ova tema će nas zajamčeno pratiti kroz nadolazeća desetljeća. Pitanje oko kojeg će se liberali morati usuglasiti jest je li koncept izuzetno tvrde granice u skladu s liberalnim vrijednostima. Kako stvari stoje, opasnost od autokracije snažno se povećava u uvjetima tenzija između domaćih i novopridošlih stanovnika. No, ovo je još uvijek suviše kontroverza, potrebno je imati vrijednosno neutralan stav te doprijeti do objektivne istine, ukoliko ona uopće postoji.

Završetak socijalizma donio je slobodu Poljacima, Mađarima i Česima, ali i pad u potpunu ekonomsku i građansku nesigurnost stanovnicima Rusije i Ukrajine. Velika većina zemalja u tranziciji gotovo je usvojila prevedene i (ni)malo prilagođene zapadnoeuropske i/ili američke zakone o vlasničkom pravu, poreznom sustavu, tripartitnim odnosima, koji su ostvarili posve drugačije ekonomske rezultate nego u zemljama u kojima su izvorno nastali. U zemljama u posttranziciji stalno se priča o demokraciji, građanskim pravima, slobodama medija, poštovanju pojedinca i slično. Istodobno, mnoge su demokratske tekovine na velikom ispitu i u visokorazvijenim zemljama koje već dugo vremena njeguju građanske slobode, razvijaju parlamentarnu demokraciju i ostvaruju značajne gospodarske uspjehe. Gotovo svaki dan pojavi se neki novi naslov o cijepanju društvenog tkiva, raslojavanju postojećih zajednica i o teškoćama s kojima se susreću demokratska društva.

Usprkos nesavršenosti liberalne demokracije (ili možda baš zbog toga?), svjedoci smo ipak njenog svakodnevnog jačanja i širenja demokratskih procesa u cijelom svijetu: nikakav monolitni i integralni poredak dugoročno nije moguć. U potpunosti su se pokazali neuspješnim pokušaji da se nedemokratski poredak očuva nasiljem, zatvaranjem ili ubijanjem političkih protivnika. Usprkos njihovoj ogromnoj moći, bezobzirnosti i utjecaju, urušila su se carstva Hitlera, Staljina i njima sličnih. Iako je u pravu Jean-François Revel kada ističe da je 20. stoljeće bilo uvelike pogubno za demokraciju, jer se ona baš u njemu susretala s najvećim izazovima i previše često bila na kušnji, demokracija je uspješno trijumfirala nad svojim protivnicima. U svakom slučaju liberalna demokracija nije savršena, ali kako je rekao talijanski politički teoretičar, Gaetano Mosca (1858.-1941.), dugogodišnji zastupnik elitizma u društvu, uvidjevši pod Mussolinijem što znači negiranje demokra-

cije: »Nedostaci demokracije i parlamentarnog sustava su stvarno sitnice u usporedbi s strašnim zlom koje nastaje ako se te tekovine zanemare«.

U cjelini, prvi utisak nakon čitanja je kako je ovo stvarno poštena knjiga i to ne samo u namjeri već i po rezultatu. Zašto je *poštena*? Zato što su, bez sentimenta, otvorena sva važna pitanja razdoblja koja su za nama, kao i onih koja su pred nama. Ta pitanja su otvorena i razmotrena na znalacki način i to s puno mudrosti i iskustva, a što je još važnije, ponuđena su i kvalitetna rješenja. Međutim, ima poštenih knjiga koje je teško čitati. Kod ove to nije slučaj, ona se čita u dah i inspirira na razmišljanje i djelovanje.

Publikacija se može koristiti i kao ekonomsko-politički priručnik jer zaokružuje

jednu temu iako je, prividno, vrlo širokog opsega, a sigurno može pomoći i donositeljima političkih odluka koje odlučuju o sudbinama mnogih drugih. To je krajnje inteligentan i pozitivan osvrt na protekle burne godine čovječanstva. Razumljiva je i *baby-boom* generaciji kao i onima koji su rođeni nakon pada Zida. Ova poučna i objektivna publikacija pisana je u maniri najboljih suvremenih analitičara, a autori se obraćaju čitateljima kao u nekom prijatnom dijalogu. Ukratko, to je vrijedan doprinos osvjetljavanja mračnog ekonomsko-političkog miljea današnjeg društva pa je moj savjet svakako je pročitati.

Predrag Bejaković

Institut za javne financije